Estd. 1962
A +++ Accredited by NAAC (2021)
with CGPA 3.52

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 नुसार शैक्षणिक वर्ष २०२४-२५

शिवाजी विद्यापीठाच्या मान्यताप्राप्त अभ्यासक्रमानुसार

दूरशिक्षण केंद्र

बी. ए. -एक: संस्कृत (DSC)

संस्कृत महाकाव्यांचा परिचय

Course Number: 01

Sem- 1 (सत्र -१) Course Code: BAU0325DSL205A01

स्वयं अध्ययन साहित्य

२०२४

अभ्यास-घटकांचे लेखक
संस्कृत महाकाव्यांचा परिचय

घटक क्र.	घटक नाव	लेखक
१	महाकाव्याची लक्षणे	डॉ. कावेरी नारायणराव जाधव
२	कालिदासकृत रघुवंशम् प्रथम: सर्ग: (श्लोक- १- २५)	प्रा. (डॉ.) मृणालिनी आबासाहेब शिंदे
३	माघकृत शिशुपालवधम् द्वितीय: सर्ग: (श्लोक - २६ - ५०)	डॉ. कावेरी नारायणराव जाधव
४	भारवीकृत किरातार्जुनीयम् प्रथम: सर्ग: (श्लोक - १ - २५)	डॉ. कावेरी नारायणराव जाधव

संपादक

डॉ. कावेरी नारायणराव जाधव
सहाय्यक प्राध्यापक,
सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

प्रा. (डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे
अध्यक्ष, सं. अ. मं. शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
संस्कृत विभाग, वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

घटक क्रमांक -२

कालिदासकृत रघुवंशम्
प्रथम सर्ग (श्लोक- १- २५)

२.१ उद्दिष्ट्ये

रघुवंशम् महाकाव्याच्या प्रथम सर्गातील ०१ ते २५ श्लोकांच्या अध्ययनातून विद्यार्थ्यांना -

1) महाकाव्य या संस्कृत काव्यप्रकाराचा परिचय करून देणे.
2) रघुवंशम् महाकाव्याचे स्वरूप ज्ञात करून देणे.
3) आदर्श राजाच्या गुणवैशिष्टयांचे महत्त्व स्पष्ट करून देणे.
4) रघुवंशम् महाकाव्यातील विचारांची उपयुक्तता कथन करणे.

२.२ प्रस्तावना

घटक क्रमांक १ मध्ये आपण महाकाव्याची लक्षणे आणि त्याचे स्वरूप यांचे साहित्यशास्त्रदृष्ट्या अध्ययन केले आहे. तसेच पंचमहाकाव्यांची ओळखदेखील करुन घेतली आहे. त्याच अनुषंगाने इ. स. ४ थ्या शतकात होऊन गेलेल्या कालिदासांनी रचलेल्या, प्रसिद्ध पंचमहाकाव्यांपैकी महत्त्वपूर्ण असलेल्या रघुवंशम् या महाकाव्याचा द्वितीय घटकात सामान्य परिचय आपण करुन घेणार आहोत.

संस्कृत वाङ्मयात काव्य ही अत्यंत व्यापक संकल्पना असून यात दृश्य आणि श्रव्यकाव्य या दोहोंचा समावेश होतो. यापैकी श्रव्यकाव्यात पुन्हा गद्य, पद्य आणि गद्य-पद्यात्मक चम्पू या तीन साहित्यप्रकारांचा समावेश होतो. पद्याचे पुन्हा प्रबंधकाव्य आणि मुक्तककाव्य असे दोन भाग पडतात. यातील प्रबंध काव्याचे पुन्हा महाकाव्य आणि खंडकाव्य असे दोन प्रकार केले जातात. अशाप्रकारे श्रव्यकाव्याच्या पद्यप्रकारातील प्रबंधकाव्याचा एक प्रकार म्हणजे 'महाकाव्य' होय.

रघुवंशम् महाकाव्य १९ सर्गांमध्ये विभागलेले आहे. यात १५६९ श्लोक आहेत. हे महाकाव्य सूर्यवंशातील ३१ राजांच्या शौर्याचे आणि जीवनाचे वर्णन करते. अत्यंत भव्य आणि दयाळू राजा मनूपासून अत्यंत विलासी राजा अग्निवर्णापर्यंतची कथा रघुवंशम् महाकाव्यामध्ये संकलित केली आहे. रघुवंश महाकाव्याचा मूळ स्त्रोत रामायण आहे.परंतु रघुवंशम् महाकाव्याची कथा पद्मपुराणाच्या जवळ आहे. रघुवंशम् हे वीर महाकाव्य आहे. कवीने या महाकाव्यात रघुवंशाच्या उदय आणि अस्ताचे सुंदर वर्णन केले आहे. रघुवंशम् महाकाव्यात एकूण २८+०३=३१ राजांचे वर्णन आहे.

(१) राजा दिलीप (२) रघु (३) अज (४) दशरथ (५) राम (६) कुश (७) अतिथी (८) निषध (९) नल (१०) नभ (११) पुंडरिक (१२) क्षेमधन्वा (१३) देवानीक (१४) अहीनग (१५) पारियात्र (१६) शील (१७) उन्नाभ (१८) वज्रनाभ (१९) शंखण (२०) व्युषिताश्व (२१) विश्वसह (२२) हिरण्यनाभ (२३) कौशल्य (१४) ब्रह्मनिष्ठ

Estd. 1962
A +++ Accredited by NAAC (2021)
with CGPA 3.52

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० शैक्षणिक वर्ष -२०२४-२५ पासून

शिवाजी विद्यापीठाच्या मान्यताप्राप्त अभ्यासक्रमानुसार

दूरशिक्षण केंद्र

बी .ए –एक : संस्कृत (DSC)

संस्कृत दृश्यकाव्याचा परिचय

Course Number: 02

Sem– II (सत्र -२) Course Code: BAU0325DSL205B02

स्वयं अध्ययन साहित्य

२०२४

अभ्यास-घटकांचे लेखक

संस्कृत दृश्यकाव्याचा परिचय

घटक क्र.	घटक नाव	लेखक
१	नाटकाचा उद्गम व विकास	प्रा. रुपाली रघुनाथ वाडेकर विलिंग्डन महाविद्यालय, सांगली.
२	नाट्यशास्त्रीय संज्ञा- नायक, नायिका, नांदी, सूत्रधार, पताकास्थान, प्रस्तावना	डॉ .कावेरी नारायणराव जाधव सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे
३	उत्तररामचरितम् (अंक पहिला- सूक्ष्मअध्ययन)	डॉ .कावेरी नारायणराव जाधव सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे
४	उत्तररामचरितम् (अंक दुसरा व तिसरा – स्थूल-अध्ययन)	प्रा.(डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

संपादक

डॉ. कावेरी नारायणराव जाधव
सहाय्यक प्राध्यापक,
सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे

प्रा. (डॉ.) श्रीमती मृणालिनी आबासाहेब शिंदे
अध्यक्ष, सं. अ. मं. शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
संस्कृत विभाग, वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड

घटक क्रमांक -४

उत्तररामचरितम् (अंक दुसरा स्थूल अध्ययन)

अ) अंक दुसरा- पंचवटी प्रवेश

४.१) उद्दिष्ट्ये

४.२ प्रस्तावना

४.३ विषय विवेचन

४.४ स्वयं अध्ययनाचे प्रश्न

४.५ पारिभाषिक शब्द, शब्दार्थ

४.६ स्वयं अध्ययनाच्या प्रश्नाची उत्तरे

४.७ सारांश

४.८ स्वाध्याय

४.९ क्षेत्रीय कार्य

४.१० अधिक वाचनासाठी

(अ) ४.१ उद्दिष्ट्ये:

१) 'पंचवटीप्रवेश' या दुसऱ्या अंकाचा परिचय होईल.

२) 'पंचवटीप्रवेश'या दुसऱ्या अंकातील पात्रांच्या स्वभाववैशिष्ट्यांचा परिचय होईल.

३) 'पंचवटीप्रवेश'या दुसऱ्या अंकाचे महत्त्व कळेल.

(अ) ४.२ प्रस्तावना:

घटक क्रमांक १, २ व ३ मध्ये आपण संस्कृत नाटकाचा उद्गम आणि विकास तसेच नाट्यसंज्ञांचा परिचय आणि भवभूतीच्या उत्तररामचरितम् या नाटकाच्या प्रथम अंकाचा अभ्यास केला आहे. प्रस्तुत घटकात आपण उत्तररामचरितम् या नाटकातील द्वितीय अंक-पंचवटीप्रवेश आणि तृतीय छाया-अंक याचे स्थूल अध्ययन करणार आहोत.

पहिल्या अंकात रामाच्या राज्याभिषेकानंतर सारे आप्तस्नेही, अतिथी आपापल्या घरी परतल्यावर, विशेषतः सीतेचे वडील विदेहदेशाचा राजा जनक परतल्यावर आणि वसिष्ठ ऋषी आपली पत्नी अरूंधतींसह तिन्ही राजमाता (कैकेयी, कौसल्या, सुमित्रा)